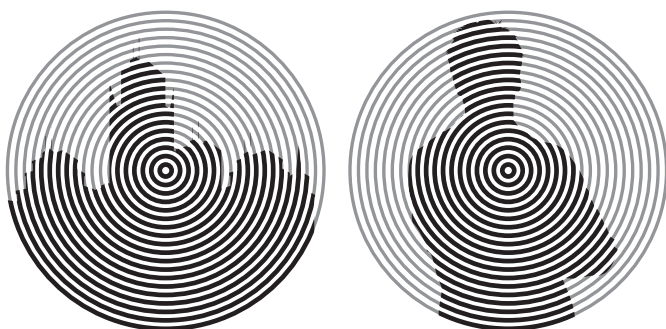

Az
EMBER HELYE
a
HELY EMBERE

EMBERKÖZPONTÚ TÖRTÉNETÍRÁS
HELYTÖRTÉNETI KUTATÁS

A HELYTÖRTÉNETÍRÁS
MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
KRONOSZ KIADÓ
MTA PÉCSI TERÜLETI BIZOTTSÁGA

AZ EMBER HELYE – A HELY EMBERE

AZ EMBER HELYE

A HELY EMBERE

EMBERKÖZPONTÚ TÖRTÉNETÍRÁS
HELYTÖRTÉNETI KUTATÁS

A helytörténetírás módszertani kérdései

Szerkesztette:

LENGVÁRI ISTVÁN
PILKHOFFER MÓNICA
VONYÓ JÓZSEF

Magyar Történelmi Társulat
Kronosz Kiadó
MTA Pécsi Területi Bizottsága

Budapest–Pécs, 2019

A kötet megjelenését támogatta:

MINISZTERELNÖKSÉG

és a Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Területi Bizottsága

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat, a Kronosz Kiadó
és a MTA Pécsi Területi Bizottsága

Felelős kiadó

a Magyar Történelmi Társulat elnöke, a Kronosz Kiadó ügyvezetője
és a MTA Pécsi Területi Bizottsága elnöke

A névmutatót készítette: Vértesi Lázár
A borítón látható grafika Müller Péter munkája.

ISBN 978 615 6048 41 7

© Szerzők

© Szerkesztők

© MTA Pécsi Területi Bizottsága

© Kronosz Könyvkiadó

© Magyar Történelmi Társulat

TARTALOM

VONYÓ JÓZSEF

A hely és az ember. Az emberközpontú helytörténetírás lehetséges szempontjai	9
---	---

ELMÉLETI ÉS HISTORIOGRÁFIAI KÖZELÍTÉSEK

GYÁNI GÁBOR

Helytörténet, régiótörténet és országos történet. Fogalmi és historiográfiai szemle	23
--	----

KÖVÉR GYÖRGY

Van-e, volt-e vidéki történetírás?	54
--	----

HORVÁTH SÁNDOR

A helytörténetírás mint „szürke zóna” és kulturális ellenállás a szocialista korszakban	88
--	----

KESZEI ANDRÁS

Változatok a felejtésre: tér, társadalmi változás, történelem	100
---	-----

A HELY SZEREPE EGY ÉLETPÁLYA ALAKULÁSÁBAN – A SZEMÉLYISÉG SZEREPE EGY HELY FEJLŐDÉSÉBEN

KISS GERGELY

Családi kör? A bíborosi família kutatásának módszertani kérdései az első magyar bíboros, Báncsa István példáján keresztül	119
---	-----

ÖLBEI TAMÁS

Seguin de Badefol: „A gonoszság fia” Anse-ban, 1364–1365	143
--	-----

TARTALOM

WÉBER ADRIENN

- A dualizmus kori „régiséglelés” aktorai Pécsen és Baranyában.
A régészeti tárgyakkal kapcsolatba kerülő individuumok
tipológiája, illetve a regionális múzeum kialakulásában
játszott szerepük 173

LAKNER LAJOS

- Bácból Bécsen át Debrecenig. Miért és hogyan került
egy bácskai zsidó selyemgyáros gyűjteménye Debrecenbe? 205

KESZEI ANDRÁS

- Helyek és azonosságok Illyés Gyula életrajzában 228

PAKSY ZOLTÁN

- Mindszenty József és Zalaegerszeg 249

AZ INTERDISZCIPLINÁRIS KUTATÁS LEHETŐSÉGEI

UGRAI JÁNOS

- Intézménytörténeti megközelítések és a helytörténetírás.
Interdiszciplináris megfontolások a helytörténetírás okulására 267

MOLNÁR ÁGNES

- Néprajz, antropológia és történettudomány. A sok szempontú
megközelítés előnyei egy lokális közösség kutatásában 282

A HELYTÖRTÉNETI KUTATÁS FORRÁSAI

GÓZSY ZOLTÁN

- A lokális társadalom kutatásának lehetőségei, korlátai
a 18. század első harmadában a dél-dunántúli települések
esetében 307

GYIMESI RÉKA

- Történeti demográfia lokális keretek között.
Korlát vagy lehetőség? 326

BORSY JUDIT

- A pécsváradi közalapítványi uradalmak árvaügyi iratainak
kutatási lehetőségei és nehézségei 344

TARTALOM

PIHURIK JUDIT

- „...s mivel ott voltam, részt kellett vennem abban
a vérengzésben...” Helytörténeti adalékok nyomozati
és periratokban 359

LOKÁLIS GAZDASÁG – LOKÁLIS TÁRSADALOM

HALÁSZ IMRE

- Mezővárosi hitelezési gyakorlat a modern pénzügyi
struktúra előtt Szombathely példáján 379

TILCSIK GYÖRGY

- A kézművesek számának és összetételének változásai
Szombathelyen a 19. század első felében. Kutatás-módszertani
problémák és további kutatási lehetőségek 403

KAPOSI ZOLTÁN

- Modernizációs elképzelések a Dél-Dunántúl felemelésére.
Czindery László gazdaságfejlesztő tevékenysége a 19. század
középső harmadában 431

NAGY IMRE GÁBOR

- Pécs város dualizmuskori törvényhatósági bizottságának
kutatási nehézségei 452

MEGRENDELŐK/FINANSZÍROZÓK ÉS KÖZREMŰKÖDŐK A HELYTÖRTÉNETÍRÁS SZEREPLŐI

BAYER ÁRPÁD

- A történettudomány helye a helytörténetben. A történész
és a „hely embere” 465

FEISZT GYÖRGY

- Szakmai és politikai érdekek találkozása és ütközése
a várostörténeti monográfiák készítése során –
Szombathely példáján 488

TARTALOM

HALÁSZ IMRE

A polgármester és az önkormányzat szerepe a helytörténeti kutatás generálásában – Zalakaros példáján 497

NAGY IMRE GÁBOR – VONYÓ JÓZSEF

Egy kudarc sorozat tanulságai. A pécsi monográfiakísérletek története 517

BÁNKUTI GÁBOR

A helyi lakosság bevonása a helytörténeti források feltárásába.
A Pécs8 program első évének tapasztalatai 548

KISEBBSÉGI HELYZETBEN

FLEISZ JÁNOS

A Partium régió kutatásának sajátosságai és problémái napjainkban 563

PEJIN ATTILA

Nemzeti narratívák a helytörténetírásban. Avagy párhuzamos történetek egy többnemzetiségű környezetben 578

SZAKÁL IMRE

Stefán Ágoston és az első világháborút követő hatalmváltás Északkelet-Magyarországon 598

Névmutató 619

A kötet szerzői és szerkesztői 631

KISS GERGELY

CSALÁDI KÖR?

A BÍBOROSI FAMILIA KUTATÁSÁNAK MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI
AZ ELSŐ MAGYAR BÍBOROS, BÁNCSA ISTVÁN PÉLDÁJÁN
KERESZTÜL*

Bánca István az első magyarországi főpap, aki helyet kapott a katolikus egyházkormányzat legfelső szintjének számító bíborosi testületben 1251-ben. Életútja fokozatosan haladt a helyitől az országoson át egészen a legszélesebb nemzetközi szintig.¹

Az 1205 táján született István családja eredetileg Dél-Magyarországhoz köthető, szűkebben Bács és Pozsega megyékhez,² az előbbire utal a család elnevezése is.³ A 13. század derekától azonban egy újabb régió, Esztergom és Bars megye is fontossá vált a família számára a családtagok pályafutása és birtokaik gyarapodása révén.⁴ A későbbi bíboros egyházi pályafutásának kezdeti szakasza hasonló földrajzi irányvonalat mutat, jóllehet a váltás itt már az 1230-as évek végén bekövetkezett. 1238-ban ugyanis előbb bácsi, majd titeli prépostként bukkan fel, ám mindkét esetben már mint királyi kancellár szerepelt – amely tisztelet 1240. március végéig töltötte be –,

* A szerző az MTA-DE „Lendület”: Magyarország a középkori Európában kutatócsoport tagja, az NKFIH NN 109690: Pápai megbízottak a 11–13. századi Magyarországon – Online adattár, valamint az NKFIH NN 124763: Pápai megbízottak a 14. századi Magyarországon (1294–1378) – Online adatbázis kutatási program vezető kutatója. A jelen írás e kutatási programok támogatásával készült.

1 Istvánra, családjára és pályafutására: Karácsonyi 1900–1901: 196–200; Engel 2001 (Bánca nem); MES I. 349–352; Almási – Koszta 1991.; Almási 1994.; Varga 2003.; Kiss 2005.; Bácsatyai 2018.

2 Bánca a megye székhelyétől, Bácstól keletre Bácsstóváros (Tovarisova) határában feküdt. Györffy: 1987–1998. I. 213.

3 Például MES II. 169.

4 Kiss 2015: 13–18.

így nyilvánvalóan Báncsát is a királyi udvar környezetében kell keressük.⁵ Kancellárságát letéve emelkedett előbb a váci püspöki székbe, majd a főpapok sorát megritkító mongol támadás hatására 1242 nyár végén választották meg esztergomi érseknek, pápai megerősítését azonban csak 1243. július 7-én nyerte el.⁶ Báncsa István majdnem tíz évet töltött el új „állomáshelyén”, a főegyházmegye gondos pásztoraként, számos pápai megbízatást vállalt, ami a pápai kúriával a mongol támadás időszakától fennálló szoros kapcsolatának köszönhető. Nyilvánvalóan ez is közrejátszott bíborosi kinevezésében, amelyre 1251 decemberében IV. Ince jóvoltából került sor.⁷

5 1238. január 29. és 1240. március 21. között adatolható biztosan. Későbbi kancellári említése bizonytalan. Minderre: Kiss 2015: 19–21. E könyv megjelenését követően sikerült meglesni az Archives Départementales de la Côte d'Or (Dijon) levéltárban IV. Béla két oklevelét, amelyek szintén Báncsa kancellári működéséhez kötődnek: Kiss 2018.

6 Kiss 2015: 22–25.

7 Báncsa kiválasztásának, egy magyar főpap bíborosi kinevezésének oka aligha tisztázható pontosan. E kérdésben a szakirodalom továbbra sem jutott dűlőre. Szóba került az a lehetőség, hogy 1) a periferikus területek intenzívebb bevonása lett volna IV. Ince célja, ami korábban inkább csak egy elméleti lehetőségnek tűnt. A kézenfekvő feltételezés, hogy 2) Báncsa a mongolok elleni keresztes hadjárat szervezése miatt kapott volna bíborosi kinevezést. Bár 1241-ben a mongol veszedelem hírére ténylegesen Báncsa tolmácsolta a pápai kúriában, sőt IX. Gergelytől még keresztes hadjárat szervezésére is parancsot kapott, későbbi pápai megbízásaiból ez a motívum már rendre hiányzik. 1243-ban Báncsa Dalmácia és Horvátország területére kapott felhatalmazást, hogy ott az eretnekség ellen lépjen fel. Négy évvel később őt és a kalocsai érseket arra utasította IV. Ince, hogy a mongolok ellen alkalmas várak építéséről gondoskodjanak. Ez a parancs összhangban állt az I. Lyoni Zsinat (1245) határozatával, amely a mongolok elleni hathatósabb védekezés érdekében várak és védművek építését irányozta elő. Báncsa bíborosként 1253-ban magyarországi legátusi megbízást kapott, mégpedig pápai oldal-követként teljes felhatalmazással. A magyar főpapokhoz szóló pápai levél szövegében azonban a pápa még csak nem is említi a mongol kérdést. Való igaz, hogy ugyanekkor (1253 késő tavaszán) szintén pápai legátus indult Lengyel-, Cseh- és Morvaország területére Obizzo mezzanói apát személyében a mongolok elleni keresztes hadjárat meghirdetésének tervével. Éppen ezért feltűnő a mongol kérdés teljes hiánya éppen Báncsa ekkori magyarországi kiküldésében. Mindezek alapján kérdésesnek tűnhet, hogy az esztergomi érsek bíborossá emelésének hátterében ténylegesen a mongol kérdés állt-e. Az, hogy a Báncsa kinevezését meghatározó tényezők sorában mindezek ellenére mégis számolhatunk a mongol kérdéssel, talán egy körülmény miatt mégis érdemes megfontolni. Az 1253. május 14-i pápai levél alapján Obizzo teljes legátusi felhatalmazást nyert konkrét feladatok ellátására, a mongolok elleni keresztes hadjárat szervezésére, és emellett az eretnekek elleni fellépésre lengyel, cseh és morva területen. Báncsa esetében ellenben pápai oldalköveti megbízás és a megszokott általános jeremiái fordulat (pusztítás-rombolás, építés-ültetés) szerepel. Mivel ez utóbbi felhatalmazás értelmében a megbízott a pápa helyett önállóan teljes jogon járt el, így jogosítványa minden ügyre

Miután a pápa Preneste püspök-bíborosi tisztségébe emelte, az azt követő közel két év során fokozatosan vált egyértelművé, hogy Bánca ténylegesen is a bíborosok közösségébe tartozik, azaz egy sajátos identifikációs és integrációs folyamaton ment keresztül, amely a szerencsés forrásadottságoknak köszönhetően jól dokumentált, így személyes döntési tényezők is vizsgálhatók.⁸

A majd' két évtizedes Itáliában eltöltött idő (1251/1253–1270) új kihívásokat intézett a magyar származású főpap elé. Az egyik természetes módon felmerülő kérdés, hogy egy ilyen „messziről jött ember”, aki előzetesen nem rendelkezett itáliai kapcsolatokkal, híján volt azoknak a családi köteleknek, amelyek behálózták az egyház legfelső szintű kormányzatát megjelenítő bíborosi testületet, hogyan tudott beilleszkedni ebbe az új közegbe. E kérdés jelentős módszertani kihívás, hiszen egyfelől az elfogadottság nehezen mérhető társadalmi jelenség, másfelől e témát érintő szűkebb kutatásban sincs kialakult vizsgálati módszer. A válaszadáshoz több tényezőt is figyelembe kell venni. Bánca, akárcsak bíboros társai, részt vett a

---

kiterjedt. Éppen ezért a mongolok elleni fellépésre utaló kitéletet nem is hiányolhatjuk a szövegből. A bíborosi kinevezés további lehetséges indokaként számolhatunk azzal is, hogy 3) a pápai kormányzatban kiemelten fontos szerepet játszó bíborosi testület erőviszonyait igyekezett IV. Ince Bánca személyével is kiegyenlíteni. A Bánca rokonságára vonatkozó legújabb kutatások fényében érdemes ezt és a legelsőként megfogalmazott magyarázati lehetőséget (periféria képviselete) ismételten napirendre tűzni. Bánca eddig ismeretlen Dénes nevű testvére és annak aragóniai rokonsága révén a magyar főpap bíborosi kinevezése tulajdonképpen ennek a kiterjedt famíliának a beemelését jelentette a pápai kormányzatba, ami egyúttal magának IV. Incének a személyi kapcsolati hálózatát is csak tovább erősítette. Bánca kiválasztásával a pápa pedig valóban nagyobb szerepet juttatott a periférikus területeknek, így Magyarországnak is. Ennek háttérében állhatott az is, hogy IV. Béla már az 1230-as évek végétől igen aktív dinasztikus politikát folytatott a térségben. Erre utal az, hogy 1238 nyarán magának legátusi megbízást igényelt IX. Gergelytől az Aszen elleni fellépéshez, illetve a későbbi aktív részvétel a Babenberg-örökségért folytatott harcban. <http://delegatonline.pte.hu/search/personadatasheet/id/146> (Salvi, 1238), 127 (Velasco, 1253), 126 (Caraccioli Ruberus Bernát, 1254) – letöltés ideje: 2018. december 10. A magyar bíboros kiválasztását érintő különböző elképzelésekre: Almási – Koszta 1991; Kiss 2015: 32–44; Bácsatyai 2018. Az oldalköveti felhatalmazás sajátos jellegére, és az éppen a IV. Ince pontifikátusától kezdődő sajátos fejlődési irányra: Kyer 1979: 37–55, 61–66.

⁸ A bíboros ugyan átköltözött az Örök Városba, de annak levegőjét, klímáját nehezen viselte (*metuens postmodum aeris intemperiem*), így megpróbálta elérni, hogy pápai engedéllyel visszatérjen Esztergomba, ez azonban nem sikerült, így végül 1253 végén visszatért Itáliába. Theiner 1860: 221; Kiss 2015: 40–44.

pápai kormányzat napi gyakorlatában: tanácskozásokon volt jelen, kivette a részét az eseti döntésekben, pápai kiváltságlevelek tanújaként szerepelt, személyesen foglalkozott igazságszolgáltatási ügyekkel. Ez a teljesítmény *mennyiségileg* jól mérhető, ám első pillantásra önmagában csak „száraz” adathalmaznak tűnhet. Egy alaposabb vizsgálat ellenben felszínre hozhat néhány, a téma szempontjából érdekes összefüggést.

Bánca bő másfél évtizedes bíborosi aktivitása nem volt kiugróan magas, inkább átlagosnak mondható, jóllehet voltak „szűk” (1254, 1256–1259, 1262–1267) és „bő” (1253, 1255, 1260, 1261, 1268) esztendőik egyaránt, amelyek során hol szinte alig-alig mutatható ki, hol pedig kifejezetten meg-lódul kormányzati tevékenysége. Ez a képzeletbeli görbe, amely e tevékenység során keletkezett oklevelek mennyisége alapján mérhető, ugyanakkor a legtöbb esetben párhuzamba állítható a pápai oklevéladás tendenciáival. Ez alapján azt gondolhatnánk, hogy Bánca valamiféle „szürke eminenciás” lehetett, ám a különleges kiváltságokat, jogokat biztosító ünnepélyes pápai bullák aláírójaként – ami természetesen szintén nemcsak névleges, hanem tényleges közreműködést jelentett – a magyar származású bíboros általában dobogós helyezést ért el a kardinálisok között (például Hugues de Saint-Cher, Johannes de Toledo, Riccardus Annibaldi mellett).⁹

Ahhoz, hogy a feltett kérdésre igazán árnyalt választ lehessen adni, a bíborosi tevékenység *minőségi* jellemzőit is vallatóra kell fogni: milyen döntésekbe vonták be a magyar bíborost, voltak-e olyan területek, témakörök, ahol különleges szakértelemre, felkészültségre volt szükség. E vonatkozásban a vizsgálható források köre elég szűkös, jóllehet Bánca kormányzati tevékenysége mennyiségileg átlagosnak volt mondható. Igazán sokat ugyanis a pápai udvarban lefolytatott peres ügyek árulnak el e minőségi jellemzőkről, ám ezek száma István bíboros esetében igen alacsony. E nem egészen két tucatnyi (22) eset alapján annyi mindenesetre megállapítható, hogy Bánca elsősorban ügyhallgatóként (*auditor*) tevékenykedett (16), ezt követték azok az esetek (3), amikor István bíboros bíróként szerepelt. Végül idesorolhatók még két vizsgálat lefolytatása, illetve egy prokurátori megbízás. E tevékenység részletes vizsgálata alapján néhány fontos következtetés levonható: 1.) a kuriális bíraskodási gyakorlatban Bánca alapvetően javadalombetöltési ügyekben tüntette ki magát, amelyekben 2.) nem nélkülözhet-

⁹ Kiss 2015: 44–49.

te a jogi ismereteket, így e téren bizonyosan alapos képzettséggel rendelkezett. 3.) Feltűnően sok esetben jelennek meg az ügyekben – akár tanúként, akár érintettként – saját bíborosi *familiájának* tagjai, sőt nem ritkán saját unokaöccsei. 4.) A biztos jogi ismeretek mellett ki kell emelni Bánca teológiai képzettségét. Enélkül ugyanis aligha kaphatott volna megbízást, hogy olyan fontos ügyben járjon el, mint Gerardo di Borgo *Liber introductorius in Evangelium Aeternum* című munkájának megítélése.¹⁰

A pápai kormányzati tevékenység fontos minőségi mutatója a legátusi megbízás, ez azonban Bánca esetében gyakorlatilag elenyésző, hiszen ilyen mandátum István bíborosi időszakában összesen két alkalommal született. Először 1253. május 5-én IV. Ince küldte Magyarországra pápai oldalkövetként teljes felhatalmazással, majd IV. Orbán egy 1263. július 19-én kelt oklevele szintén – vélhetően pápai legátusi minőségben – említi István bíborost. Az első esetben a kiküldés pontos okát nem adja meg a pápai levél, és hasonló a helyzet tíz évvel később is, hiszen a diploma 1263-ban is csak annyit árul el, hogy Bánca német földön tartózkodott bizonyos tárgyalás miatt (*negotium in Alemania*). Talán nem a véletlen műve, hogy mind 1253-ban, mind 1263-ban egy és ugyanazon személy bukkan fel: Velasco pápai káplán, *penitentiarius*. Megbízása mindkét esetben dinasztikus konfliktus elrendezését célozta. Előbb a IV. Béla és I. Ottokár között a Babenberg-örökségért folytatott harcban, utóbb a magyar király és fia, István ifjabb király konfliktusában kellett eljárnia. Természetesen mindez lehet akár a véletlen műve is, mindenesetre érdekes a személyek és az ügyek jellegének illetően egybeesése.¹¹

¹⁰ 1255 nyarán IV. Sándor parancsára egy háromtagú vizsgálóbizottság alakult, amelynek tagjai István bíboros mellett Eudes de Châteauroux tusculanumi püspök- és Hugues de Saint-Cher a Szt. Szabina presbiter-bíborosa voltak. Gerardo di Borgo műve Gioacchino de Fiore apokaliptikus felfogását vette át, amely 1260-ra tette az utolsó, hetedik újszövetségi korszak leteltét, a világ végét. A bizottság elítélte Gerardo munkáját, ám az annak alapjául szolgáló Gioacchino-féle írásokat csak később, az 1263-as arles-i zsinat ítélte el az ottani érsek kezdeményezésére. Az eretnkségekkel szembeni fellépéssel Bánca sok esetben a pápai parancslevelek aláírójaként is találkozott, jellemzően a ferencesekkel és a domonkosokkal kapcsolatosan születtek ilyen jellegű pápai mandátumok. Almási – Koszta 1991. 14; Kiss 2015: 56–57.

¹¹ Kiss 2015: 57–58. Velascóra: <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/127> – letöltés ideje: 2018. 12. 21.

A kúriai befolyás másik fontos fokmérője, hogy a kardinálisok közül ki milyen mértékben veszi ki a részét Szt. Péter utódjának kiválasztásában. Bíborosunk ilyen értelemben rendkívül „szerencsésnek” mondható: abban a bő másfél évtizedben, amikor Bánca Itáliában munkálkodott, háromszor is sor került pápaválasztásra (1254, 1261, 1264–1265), illetve közvetlen halála előtt még részese volt a IV. Kelemen halála utáni hosszas széküresedés idején (1268–1271) folyt tárgyalásoknak, legalábbis egy ideig, 1270. július 9-én bekövetkezett halála előtt. A magyar származású bíboros ugyan mind IV. Sándor, mind IV. Orbán, mind IV. Kelemen megválasztásában részt vett, de szerepe formainak mondható, a különböző pártcsatározásokba láthatólag nem folyt bele, e vonatkozásban valóban „szürke” eminenciás maradt.¹²

A minőségi jellemzők egyik, a korszakban már igen fontos összetevője az egyes szerzetesrendek érdekeit, jogait képviselő, ún. *protector ordinis* szerepkör. Bánca esetében a már részletezett kormányzati tevékenység nem mutat különösebb rendi kötődést, annyi mondható el, hogy e vonatkozásban legtöbbször a domonkosok, a ciszterciek, a ferencesek és a Benedekrendiek ügyeivel találkozott. A mennyiségi mutatók azonban ebben az esetben nem mérvadók. Bánca valójában csupán egyetlen rend esetében mutatható ki jogi képviselőként (*protector ordinis*). IV. Sándor pápa 1256-ban kezdeményezte a különböző itáliai remete közösségek egységesítését Szt. Ágoston szabályzatát alapul véve. A Malavelle-i Vilmos alapította vilhelmita remeték azonban kivonták magukat ebből az egységesítési folyamatból, ami így hosszas jogi procedúrát eredményezett 1256 és 1266 között. Ennek volt aktív részes Bánca, igaz, csak IV. Kelemen pápa idejétől, azaz a hosszasan elhúzódó perbe csak 1265-től kapcsolódott be. Szerepe ennek ellenére igen lényeges volt, hiszen 1266. május 8-án éppen a magyar származású bíboros hozott ítéletet egyes Ágoston-rendi remeték által bekebelezett vilhelmita közösségek ügyében. E szerep mégsem mondható döntőnek, hiszen az ítélet sokkal előnyösebb volt az Ágoston-rendi remeték számára. Ez pedig nyilvánvalóan összefüggésben állhatott azzal, hogy mögöttük egy Báncsánál jóval befolyásosabb bíboros, Riccardus de Annibaldis állt.¹³

A bíborosi társadalmon belüli megbecsültség, tekintély jellemzőinek sorában az utolsó, ám jelentőségében egyáltalán nem elhanyagolható elem

¹² Kiss 2015: 58–60.

¹³ Almási – Koszta 1994: 14–15; Kiss 2015: 61–65, 189–197 (D–1 melléklet).

Bánca végrendelete. Jóllehet a kortárs testamentumok¹⁴ között viszonylag szerénynek mondható, végrehajtóként István bíboros mégis tekintélyes kollégákat tudott megnyerni: Henricus de Bartholomaeist (Susai Henrik), a neves kánonjogászt, és Johannes Gaetani de Ursinist, aki IV. Kelemen pápa egyik legfontosabb bizalmasa volt.¹⁵ Vagyis, a végrendelet szerényebb jellegének dacára Bánca nem tekinthető jelentéktelen mellékszereplőnek a bíborosi társadalomban.

E prozopográfiai módszerekkel vizsgált területek mellett nem kevésbé fontos kiterjeszteni figyelmünket a helyszínekre is. A bíborosokkal kapcsolatban az általuk teljesített legációk időrendjének meghatározásában a kutatás alapvető módszerként használja a kiküldetéseket, a pápai udvarban való jelen- és távollétet, de annak pusztán a dátumait hasznosítja, így tulajdonképpen rejtve marad, hogy a bíborosok fizikai valójukban mennyire voltak ténylegesen jelen a pápai kormányzat napi gyakorlatában.¹⁶ Ugyanezt a vizsgálatot érdemes elvégezni egy-egy bíboros, így Bánca esetében is. Így ugyanis a pápai kormányzatban való mennyiségi és minőségi mutatók mellett – amelyekről fentebb már képet kaptunk – annak (egy vagy több) helyszínéről, azaz a bíborosi kúriáról is többet tudhatunk meg.

Bánca István esetében sincs ez másképp. A bíboros állandó udvara Orvieto-ban volt, itt épült ki az az intézményi, infrastrukturális háttér, amely működését biztosította. Természetesen a bíboros nem tartózkodott itt állandóan, tevékenysége gyakorta elszórtotta onnan a pápai kúriába, vagy esetleg – legátusi megbízás esetén – egy-egy egészen távoli vidékre is. Ez utóbbival azonban, mint ismeretes, Bánca esetében nem számolhatunk. Esetében arra sincs adat – ami természetesen nem lenne kirívó eset –, hogy a bíborosi oklevelek és a pápai oklevelek kiadási helyei egyazon időpontban eltérést mutatnának. Ez esetben joggal feltételezhetnénk, hogy az előbbieket a bíboros nevében adták ki. Ám Bánca esetében erről nincs szó: egyetlen alkalommal sincs átfedés a pápai kúriában teljesített feladatokkal, saját okleveleit pedig – amelyek döntő többsége amúgy is ítélettelvé – valóban jelenlétében állították ki. Több esetben találunk ugyanis utalást a hivatalba iktatáskor használt bíborosi gyűrűre. Magát a főpapi gyűrűt pedig megtalálhatjuk a

14 Paravicini Bagliani 1980.

15 Pennington 1993; Kiss 2015: 65–66.

16 Általánosságban: Paravicini Bagliani 1972: 459–478.

bíboros 1270-es végrendeletében.¹⁷ A bíborosi ítéletlevelek még egy fontos adalékkal szolgálnak: egy kivételével a bíborosi udvar egy meghatározott helyén, az ispotályban keltek (*apud Urbemveterem in hospitio nostro*).¹⁸

Mint minden esetben, itt is felmerülhet, hogy a bíborosnak esetleg több, esetenként mozgó udvartartása is volt.¹⁹ Erre enged következtetni a tény, hogy Bánca testamentuma Viterbóban kelt, és nem Orvietóban. A magyarázat ez esetben elég egyszerű. Viterbo csak ideiglenes tartózkodási helynek számított, hiszen IV. Kelemen halála után a bíborosok éppen itt gyűltek össze az új pápa megválasztására, ami igen sokáig elhúzódott, így a kardinálisoknak nyilvánvalóan gondoskodniuk kellett a megfelelő rezidenciáról. Ennek fényében érthető, miért tesz említést Bánca végrendeletében viterbói könyveiről és ingóságairól. Ugyanakkor ennek szervezetsége valószínűleg nem mérhető az orvietói állandó kúriához.²⁰

A magyar származású bíboros állandó udvarának nem csak a helye, hanem intézményi felépítése is szépen körvonalazódik a rendelkezésre álló források alapján. E struktúra nem mutat érdemi eltérést a 13. század eleji-közepi képhez viszonyítva.²¹ Mindenképpen számolhatunk valamiféle hivatali írószervvel: Bánca ítéletleveleiben azonban rendre felbukkannak saját jegyzői, Bernardinus, Lombardus és Thomasinus de Podio, igaz, az okleveleket jegyző személyek gyakran egyezést mutatnak a pápai kancellária személyzetével.²² A kiállítási helyek tanúsága alapján megfogható továbbá egy külön kamara a kamarás vezetése alatt,²³ továbbá egy ispotály, amelyet alátámaszt a bíborosi végrendelet szövege is, amely említ borbélyt, orvosokat és ápolókat is.²⁴ Emellett nyilvánvalóan számolnunk kell kiszolgáló

17 Kiss 2015: 93, 205 (D–3 [2]).

18 Egy alkalommal ettől eltérően a bíborosi oklevelet az orvietói bíborosi udvar kamarájában állították ki. Ezekre részletesen: Kiss: 2015: 92–93 és 437, 438. jegyzet.

19 A jelenség teljesen megszokott, mivel a bíborosok a pápai képviselő egyik legfontosabb eszközei voltak. Ennek szemléletes példája Gentilis, illetve Guy de Boulogne: Kovács 2013; Jugie 1990: 54.

20 A helyszín megjelölése beszédes: „Acta sunt hec Viterbii in camera palatii Viterbiensis ecclesie in qua idem reverendus pater [et dominus Stephanus] Prenestinus [episcopus] moratur”. Kiss 2015: 207 (D–3 [37]).

21 Általánosságban: Paravicini Bagliani 1972: 459–478.

22 Kiss 2015: 72–73 (11.), 81 (30.), 87–89 (47.), 185.

23 Simon Ungarus, Timót és Urtanus neve bukkan fel e tisztségben. Kiss 2015: 87 (46.), 89–91 (48, 49.), 185, 203 (D–3 [7]).

24 Kiss 2015: 87 (44.), 91 (55–57.), 185.

intézményekkel (konyha, pékség, istálló), mivel ezek személyzete (szakács, pék, *seneschalus* [udvarmester], marsall) is felbukkan a forrásokban.²⁵

Ezzel el is érkeztünk a másik jelentős kérdéskörhöz. Bánca, akárcsak a többi bíboros, természetesen nem egyedül, csendes magányban végezte feladatait. Saját és megbízatásai ellátására, a kúria működtetésére kiterjedt személyzetet kellett tartania, ez volt az ún. bíborosi família.

Kérdés azonban, hogy ez a *familia* valójában mit is takar pontosan. Tényleges vérségi köteléket feltételező, a szó köznapi értelmében használt családöt jelentett, esetleg annál többet, vagy egészen mást? A leginkább célravezető módszer a kapcsolat mibenlétének megragadása, amihez természetesen ismernünk kell a tagokat, a tényleges vérrokonok számát, arányát.

Az idevonatkozó kutatás elsősorban a bíborosok kíséretével, tagjaik azonosításával, azaz alapvetően prozopográfiai megközelítésben foglalkozott a *familia* kérdésével.²⁶ Agostino Paravicini Bagliani széles forrásbázist hasznosítva adta közre eredményeit az 1227 és 1254 közötti időszakra vonatkozóan. Az egyes bíborosok familiájának tagjait gyűjtötte össze, illetve egy külön fejezetben olvashatunk az udvartartás intézményi felépítéséről. A magyar bíboros esetében a közölt adatok nem teljesek, hiszen Paravicini Bagliani csupán 1254-ig vizsgálja a kérdést, amikor Bánca épp csak megkezdte bíborosi tevékenységét. A tagok azonosítása mellett – ami természetesen maga sem egyszerű feladat – magának a *familiának* a működése, a kapcsolati háló jellegének kérdése még izgalmasabb kihívás. Ezáltal lehet képet alkotni a família belső dinamizmusáról, a tagság kronológiai megoszlása, a beneficiális politika összefüggéseiről.²⁷ Bánca István bíborosi fa-

²⁵ Kiss 2015: 71 (9.), 78 (21.), 185; I. táblázat.

²⁶ E szempontból az avignoni időszak jelentős előrelépést mutat, erre a korszakra nézve Marc Dykmans, Bernard Guillemain, Anne-Marie Hayez, Guillaume Mollat, Norman Zacour folytatott átfogóbb vizsgálatokat. A bíborosi *familia* mibenlétével, belső kapcsolatrendszerével részletesen Pierre Jugie foglalkozott. Dykmans 1981., különösen: 29–42.; Dykmans 1983., különösen: 131–135. és 447–461.; Guillemain 1962.; Hayez 1980–1981.; Mollat 1951.; Zacour 1975.; Jugie 1990.; Jugie 2010.

²⁷ Paravicini Bagliani 1972. Paravicini Bagliani munkájában minden egyes bíborosnál számszerűen megtaláljuk a háztartás tagjait, létszámát, de kérdés, ki, mikor, milyen ideig volt szolgálatban. Erre sajnos nem kapunk választ. A Báncsára vonatkozó rész: 349–357. E vonatkozásban programadónak tekinthetők Pierre Jugie említett munkái. Gui de Boulogne bíboros esetében igyekezett a familián belüli személyi változásokat is megragadni, azaz e sajátos társadalom belső dinamizmusát feltérképezni. Ehhez nem a bíborosi *familia* átlagos létszámát, hanem egy adott bíborosét (Guy de Boulogne)

míliája mindezek fényében kiváló vizsgálati terepnek mutatkozik. Egyrészt a teljes időkört még sohasem vizsgálták a maga teljességében, és az eddigi részeredmények is nélkülözték a dinamikus vizsgálatot.

A részletesebb elemzés előtt vessünk egy pillantást a lehetséges forrásokra. A 13. században – szemben az avignoni korszakkal – sajnos nincsenek normatív rendelkezések a bíborosi háztartásokra, famíliákra vonatkozóan.²⁸ Arra sincs példa, hogy a bíboros valakit külön rendelkezéssel felvenne a *familiába*.²⁹ Leginkább a bíborosok kormányzati tevékenysége során keletkezett okleveles anyagra támaszkodhatunk, itt ugyanis rendre megjelennek a familia tagjai, legyen szó tanúkról, írnokokról, jegyzőkről. Szerencsés esetben az oklevelek elárulnak egy-egy apróbb részletet a bíboros és a *familiaris* viszonyáról, az utóbbi szolgálatainak jellegéről. Hasonlóképpen fontos adatok kerülnek felszínre a bíboros pápákhoz intézett folyamodványaiból, amelyekben jellemzően a *familia* valamely tagja számára kért valamilyen egyházi javadalmat, vagy különleges engedélyt. Ugyanígy fontosak a bíboros ilyen tárgyú saját rendelkezései, javadalom adományozásai, valamint a végrendelet, amely adott esetben sokkal többet árul el a bíboros és a *familiaris* kapcsolatáról.³⁰

Bánca udvartartásának személyi összetételéről akkor lehet árnyalt képet adni, ha sikerül azonosítani annak egyes tagjait. Az említett források erre sok esetben lehetőséget adnak, ám néha az azonos névalak, a hasonló karrierlemek komoly feladat elé állítják a kutatást.³¹

minden egyes évre külön lebontva igyekezett meghatározni. Jugie 1990, különösen 49–50 és 57–58 (Annexe nr. 3).

28 Leszámítva a III. Lateráni Zsinat rendelkezését, amely meghatározta az egyháziak kíséretének nagyságát a lovak maximális száma szerint. Ez egy érsek 40–50, egy bíboros 25, egy püspök 20–30, egy esperes 5–7, egy diakónus esetében 2 ló volt. A 14. században a helyzet megváltozott, elsősorban a bíborosok kaptak felmentést a zsinati határozat alól, és immár gyakran sokkal népesebb kísérettel utaztak, mint például az érsekek. Kyer 1979: 74–78.

29 A lehetséges források vonatkozásában a 13. századra nézve: Paravicini Bagliani 1972: 448–452. A már említett Guy de Boulogne esetében ismertek ilyen kinevezések: Jugie 1990: 56–57 (Annexe nr. 1., 2.).

30 Általánosságban: Paravicini Bagliani 1980: Bánca testamentuma külföldi kutatás előtt eddig sem volt ismeretlen, ám a személynévi anyaggal több esetben nem boldogult, és ez természetesen hátráltatta a *familia* rekonstrukcióját. Uo. 18, nr. 13., 127–132, nr. V; Paravicini Bagliani: 1971. Legújabb kiadása: Kiss 2015: 204–208 (D–3).

31 Az alább közölt eredmények forrása: Kiss 2015: 68–102. A közelmúltban jelent meg Bácsatyai Dániel írása (Bácsatyai 2018:), amely pontosításokat és kiegészítéseket tett szük-

E nehézségek dacára a *familia*-tagok azonosítása révén számos más, részben már említett kérdés is feltehető és részben meg is válaszolható. Az udvartartás helyének már említett vizsgálata mellett az első és legfontosabb kérdés e mikrotársadalom belső szerkezeti felépítésének mibenléte: milyen szempontok szerint, mely csoportok különíthetők el egymástól. Ezek közül csak néhányat emelnék ki: funkciók, feladatok, származás, rokoni kapcsolatok, műveltség.

A magyar bíboros famíliája összetételének megállapításához a következő módszert alkalmaztam. Elkülönítettem azokat, akik rendelkeztek valamilyen feladattal, és ez alapján két csoportba soroltam őket (egyháziak, világiak). Rajtuk kívül több olyan személy volt, akiknél csupán a *familiaris* kitétel jelenik meg a forrásokban, őket a világiak közé soroltam.

ségessé. Ezúton is köszönöm a szerzőnek, hogy ezekre ráirányította a figyelmet, a jelen szöveg immár ezek ismeretében készült. Pármai Albert valóban Bánca káplánjaként tűnik fel abban az 1253. január 22-i oklevélben, amelyben a sok fejtörést okozó rokona, Pármai Gellért is megjelenik. Utóbbi azonos az 1247. október 23-i pápai oklevél szerint éppen Albert esztergomi javadalmait (a barsi esperesség kivételével) elfoglaló pápai káplánnal. 1255-ben ugyanő először lehetőséget kapott arra, hogy valamennyi egyházi javadalmát élvezhesse, majd pedig a pápa igyekezett egy prebendát biztosítani neki a liège-i káptalanban. Két évvel később IV. Sándor Rostand pápai káplánt, angliai *nuntius* utasította, hogy fizesse ki Pármai Gellértnek a szicíliai trón betöltése ügyében folytatott tárgyalásokra az elődje, IV. Ince pápa által kölcsönzött összeget. Mindez azért is érdekes, mert Gellért rokona, Albert is feltűnt ugyanebben a szerepben 1252–1255 között. Az továbbra sem zárható ki, hogy Gellért azonos az 1240-ben feltűnő bányai plébánossal, esztergomi kanonokkal. Pármai Gellért 1264-ben távozott az élők sorából. A személyét illető további azonosítási kísérletekkel kapcsolatban részben korábban, részben újabban bizonyítást nyert, hogy Gellértünk nem lehet azonos azzal a Magyarországi Gellérttel (*Gerardus de Ungaria*), akinek a nevét csak egy ellenőrizhetetlen pármai helyi forrás tartotta fenn. Eszerint a fent említett Albert testvére lett volna, esztergomi kanonoki javadalmat bírt és közösen alapították volna 1257-ben a pármai Szt. Borbála-kápolnát. Ennek azonban ellentmond, hogy az alapítványról szóló két pápai oklevél mit sem tud Gellértről, az alapító ezek tanúsága szerint egyedül Albert volt. Archivio Apostolico Vaticano Registra Vaticana, vol. 25., fol. 190^{r-v}, nr. 27, 30; RAIV nr. 2793, 2796. Az említett pármai hagyományt Ireneo Affő munkájában találjuk meg pontos forrás nélkül: Affő: 1789. I. 161. 2. jegyzet. Pármai Gellért és Gerardus Blancus azonosítását is elvethetjük. Utóbbi az előbbi unokaöccse volt, és a 13. század utolsó negyedében fényes bíborosi, kánonjogász karriert futott be. Kiss 2015: 74–77 (17.); Bácsatyai 2018: 304–307. Ettől azonban még Magyarországi Gellért valós személy volt, sőt az is igaz, hogy Albert testvére volt, csak épp nem volt esztergomi kanonok, hanem orvos volt, nem klerikus. E minőségben szerepel 1251-ben IV. Ince pápa I. Jakab aragóniai királyhoz és nejehez, Jolánta királynéhoz intézett levelében. Bácsatyai 2018: 308.

Bánca udvartartásának összetételében (1. táblázat, 1. ábra) jól látszik két alapvető csoport, az egyháziaké (25 fő) és a világiaké (32 fő). Ez, összevetve a korszak más bíborosainak udvartartásával, teljesen megszokott képet mutat. Az előbbin belül a legnépesebb alcsoport a káplánoké (20), akik közül egy esetben (Andreas Ungarus³²) még arra is van adat, hogy a bíboros asztaltartásához tartozott (*commensalis*). Őket követik a klerikusok (2), egy-egy áldozópap, illetve nevelő. A világiak szintén több alcsoportba sorolhatók. Többségük (17 fő) meghatározott feladattal rendelkezett. Találunk közöttük a hivatali írásbeliséghez – ha nem is nevezik kancelláriának – kapcsolódó jegyzőket, a gazdálkodás feladatait ellátó kamarásokat, az ellátást és a végrendeletben feltűnő lovak beszerzését irányító *senescalust* és marsallt is. A bíborosi udvartartás működéséhez elengedhetetlen hétköznapi funkciók is megjelentek (szakács, pék, ajtónálló), ahogy az egészségügyi feladatkörök is (borbély, orvosok, ápolók). A másik alcsoport nem kevésbé népes, itt azonban semmilyen feladat nem azonosítható, ők az egyszerű *familiarisok* (15 fő).

E népes, 57 fős közösség mellett rendre felbukkannak olyan személyek is, akiket a források ugyan sohasem neveznek *familiarisok*nak, mégis bizonytalán Bánca „családjához” tartoztak: megtaláljuk őket a bíboros számos ítéletlevelének tanúi között, a javadalombetöltések hasznélvezői voltak. Éppen ezért őket is a famíliához kell számolnunk, ők alkották annak holdudvarát (12 fő), akik egy kivétellel mind egyháziak voltak.

A személyi összetételt illetően először is érdemes kiemelni, hogy a származás megállapítása talán a legnehezebb feladat (2. ábra).³³ A szolgálattal vagy a *familiaris* kitételével azonosítható 57 fő közül 29 esetben – ami valamivel több, mint a *familia* tagjainak fele – egyáltalán nem rendelkezünk semmilyen támponttal. A fennmaradó 28 fő esetében viszont érdekes arányok mutatkoznak. Ennek a csoportnak csaknem a fele (12 fő) magyar volt, ami nem annyira meglepő Bánca esetében. Az is látszik,

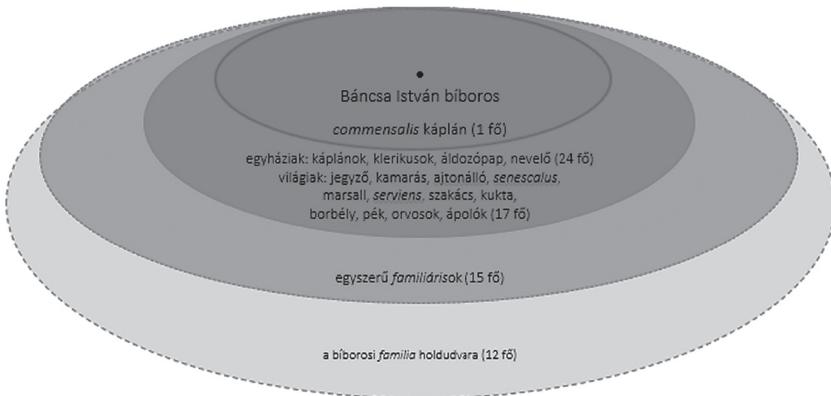
³² Kiss 2015: 69–70 (5.).

³³ A személyek jelentős része esetében a pusztai személynév nem ad támpontot a származásra. Az „Ungarus” nevű familiarisokat magyarnak vettük. Emellett az egyes személyek karrierjére, családi összeköttetéseire vonatkozó adatokat is felhasználtuk a *natio* meghatározására. Ettől azonban még az azonosításban sok bizonytalanság marad, különösen az egyházi hivatal és a származás kapcsán, hiszen az első nem feltétlenül utal egyértelműen a származásra.

1. táblázat. István bíboros udvartartásának személyi összetétele

		Szám	Név
Funkcióval bíró familiárisok			
EGYHÁZI			
káplán	<i>commen-</i>	1	Andreas Ungarus
	<i>salis</i>		
káplán		20	Albertus de Parma; Vitalis; Aprilis; Bartholomeus; Bentivegna; Eventius; Fernandus Velasci; Gerardus de Parma; Gratia; Guidobonus; Guillelmus de Placentia; Innocentius; Johannes (nepos); Johannes Pelagii; Nicolaus de Eseio; Petrus; Raimundus; Robertus; Ivo; Octavianus, Simon Ungarus
klerikus		2	Gerardus de Nivella; Jacobinus
áldozópap		1	Ungarus ?
nevelő		1	Mathias Bissenus
Egyházi összesen		25	
VILÁGI			
jegyző		3	Bernardinus; Lombardus; Thomasinus de Podio
kamarás		2	Simon Ungarus (Magyar Simon), Timotheus; Urtanus
ajtónálló		1	Albertinus
<i>senescalus</i>		1	Benedictus
marsall		1	Guillelmus
<i>serviens</i>		2	Jacobus Ungarus; Ungarus?
szakács		2	Johannes; Lucius
kukta		1	Gerardinus
borbély		1	Rogerus
pék		1	?
orvos		1+	?
ápoló		1+	?
Világi összesen:		17	
Funkcióval bíró familiárisok összesen		42	

Státusz	Szám	Név
EGYSZERŰ FAMILIARIS		
világi	15	Albertinus; Ancherus de Canossa; Antonius; Gerardus de Miressa; Grassus; Huguicius; Martinus; Nolanus; Paulus de Reate; Petrus; Petrus Paganus; Raynalducius; Salvucius; N; N
Egyszerű familiaris összesen	15	
Összesen	57	
HOLDUDVAR		
egyházi	11	Carulus (Károly), Giroldus de Owad/Grad, Gometius Petri, Guido Jacobini de Lonardino, Bánca István (<i>nepos</i>), Martinus Gometii, Michaelis (Mihály), Orbász, Pál, Petrus de Lambertinis, Rolandus (Roland)
világi	1	Thomasinus de Bueves
Holdudvar összesen	12	
Mindösszesen	69	

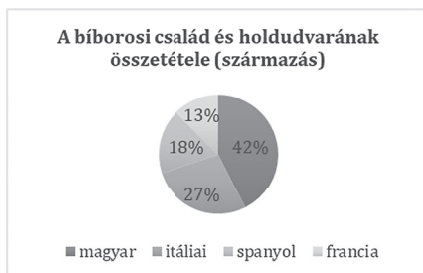
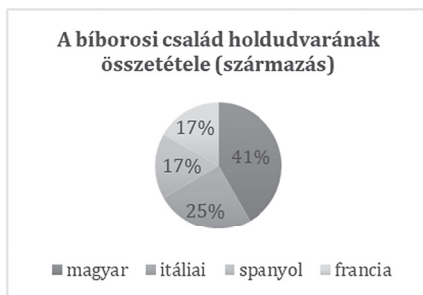
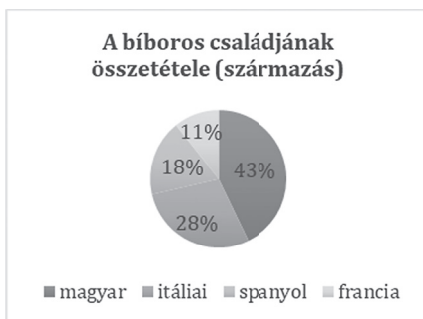

1. ábra. Bánca István bíboros familiájának rekonstrukciója

hogy relatíve jelentős részarányuk nem csupán a bíborosi időszak elejére, hanem annak további részében is kimutatható. Ugyanakkor feltűnő, hogy közülük csak egy volt a bíboros rokona, unokaöccse (János). Az egyetlen személy, akiről tudjuk, hogy közvetlenül a bíboros asztaltartásához tartozott, szintén magyar volt, ahogy áldozópapja, egyik kamarása, szolgálói és káplánjainak egy része is. A magyarokat az itáliaiak (8), a spanyolok (5) és a franciák (3) követik. Hasonló képet mutat a bíborosi família holdudvarának vizsgálata. A 12 főből 5 volt magyar, 3 itáliai, illetve 2-2 spanyol és francia.

A magyarok magas aránya vélhetőleg azzal magyarázható, hogy Bánca bíborosi kinevezése idején nem rendelkezett kiterjedt itáliai kapcsolatokkal, így *familiáját* a saját embereiből szervezte meg.³⁴ A magyarok legtöbbje később is kimutatható Bánca környezetében. Mellettük az itáliaiak

magas százaléka talán nem szorul különösebb magyarázatra. A spanyoloké ellenben feltűnő, ám itt a legújabb kutatások fényében világos, hogy ez a helyzet részben Bánca testvére, Dénes aragóniai rokonságának, részben annak köszönhető, hogy a magyar bíboros szolgálatába álltak Gil Torres, a Szt. Kozma és Damján diakónus-bíboros egykori familiájának egyes tag-

2. ábra

³⁴ Erre jó példa Gellért (Gerardus de Parma) és Ince esete 1252–1253-ból. Kiss: 2017. 68–69.

jai.³⁵ A francia kapcsolat esetleges magyarázata lehet a francia bíborosok számának – igaz szerény – növekedése Bánca kinevezése előtt,³⁶ valamint a pápai kápolnával való intenzív kapcsolat.

A bíboros familiájának vizsgálata alapján ez utóbbi megállapítás egészen nyilvánvaló. Probléma ugyanakkor, hogy a kapcsolat iránya sok esetben nem állapítható meg. Gyakori ugyanis, hogy egyazon személy pápai kápláni állására és familiáris voltára csak egyidejűleg van adat, így nem dönthető el, vajon a pápai kápolnából került az illető a bíboros környezetébe, vagy éppen fordítva, familiárisként nyerte el a pápai kápláni állást.³⁷

A bíboros familiájához tartozás több szempontból is előnyös volt. Bánca, akárcsak a többi bíboros, rendelkezett províziós lehetőségekkel, illetve pápai ügyhallgatóként (*auditor*) is foglalkozott udvartartása tagjainak javadalmi ügyeivel.³⁸ Vizsgáljuk meg elsőként a tényleges vérrokonok esetét.

Bánca azon öt unokaöccse közül, akik egyházi pályára léptek, csak Jánost nevezik a források *expressis verbis* familiárisnak, a többi három (Carulus, István és Orbász) a holdudvarhoz tartozott, egyikük³⁹ pedig nem mutatható ki sem az előbbi, sem az utóbbi csoportban. Az, hogy a nagybáty jóvoltából különböző javadalmakban részesültek, alátámasztja az előbbi állítást. János 1264-ben Báncsától nyerte el a zalai esperesi tisztelet.⁴⁰ Carulus már valószínűleg esztergomi kanonikátusát is nagybátyjának köszönhette, ahogy az 1264-ben Veronában elnyert hasonló állását is. 1268-ban a bolognai egyetemen tanult, két évvel később már mint háji prépost tűnik fel.⁴¹ A bíboros azonos nevű unokaöccse, István valamennyi egyházi javadalmát nagybátyjának köszönhette. Még IV. Sándor idején nyerte el a fentoni kanonoki állást, 1263-ban pozsonyi prépost, majd 1266-ban pedig

35 Bácsatyai 2018: 316–318.

36 Például Paravicini Bagliani 1972: 394–395.

37 Kiss: 2017. 69–70.

38 Kiss 2015: 57, 181–184. (V. táblázat)

39 A legújabb kutatások hozták felszínre az eddig ismertek (Carulus, János, István és Orbász) mellett Péter nevét. Az utóbbit Bácsatyai Dániel *Petrus Lodomerii* névalakban több forrásban is megtalálta, és Dénes, Bánca eddig ismeretlen nevű testvérének fiával azonosította. A gironai kanonokot említő forrás (*Petrus Lodomerii de Ungaria, filius comitis Dionisii*) ugyanakkor talán azt az értelmezést is megengedi, hogy Péter egy bizonyos Lodomerius fia volt, és nem Dénesé, akinek az előbbi volt a fia. Bácsatyai 2018: 315, 323 és 35. jegyzet.

40 Kiss 2015: 80 (27.).

41 Kiss 2015: 95 (59.); Bácsatyai 2018: 313.

kalocsai érsek lett.⁴² Orbász pedig 1264-ben nemcsak egy padovai székes-egyházi kanonoki állást nyert el, hanem az akkor már kezében lévő pozsegei préposti tisztelet is Báncsának köszönhető, és alig egy hónappal később a bíboros egy másik *familiarisa*, Gerardus de Parma barsi (Szentkereszt) és esztergomi (Mária-Magdolna) plébánia javadalmait is ő kapta meg.⁴³

A fenti példákból világosan látszik, milyen lehetőségeket tartogatott a *familiához* vagy annak holdudvarához tartozás. Még szemléletesebb, és részben a már említett személyeket is érinti Timót zágrábi püspökké választása és korábbi javadalmainak szétesztása Bánca többi pártfoglaltja között 1263–1264-ben. Ő már az 1250-es évek végén a magyar bíboros szolgálatában állhatott, erről tanúskodik a tremi esperességgel kapcsolatos pere Bánca egy másik pártfoglaltjával, Aprilis urgelli püspökkel szemben (1259–1260).⁴⁴ Ugyanakkor már bírt egy javadalommal a zágrábi, pécsi és a veszprémi székeskáptalanban, három oltárigazgatósággal és a bíboros udvartartásában kamarási feladatot látott el.⁴⁵ 1263-ban nyerte el a zágrábi püspöki széket. Érdekesség, hogy az ugyanerre a tisztségre aspiráló unokaöccsét, Istvánt maga Bánca tanácsolta el fiatal kora miatt. Miután Timót elnyerte a püspöki széket, addigi javadalmait a bíboros emberei nyerték el: a zalai esperességet János (*nepos*), a valkóit Róbert bíborosi káplán, pozsegei éneklőkanonok, pápai *subdiaconus*, a zágrábi kanonikátust Eventius, az oltárigazgatóságokat pedig Girolodus de Owad (2. táblázat).⁴⁶ A kamarási állást illetőleg is talán ekkor következett be váltás, jóllehet Ur-tanus csak 1266-tól adatolható biztosan.⁴⁷ Hasonló esetet találunk ugyancsak 1264-ben. Pármai Gellért javadalmait szintén a familiáris körön belül osztották el: Róbert valkói esperes kapta Pozsonypüspököt, Orbász pedig az említett barsi és esztergomi plébániákat.⁴⁸ Összesen több mint egy tucat

42 Kiss 2015: 96–99 (63.). Bácsatyai szerint yorki kanonok is volt. A kérdéses oklevél azonban a fentoni prebenda ügyében kelt, York csak annyiban játszik szerepet, hogy a volt itteni dékán érsekké emelésével üresedett meg a fentoni állás is. Bácsatyai 2018: 313. és 64. jegyzet, ahol téves jelzet (II. 129, nr. 45–46) szerepel, ez helyesen: RUIV II. 45–46 (129.).

43 Koszta 2007: 123–124; Kiss 2015: 100–101 (66.)

44 Bácsatyai 2018: 317.

45 Kiss 2015: 89 (48.).

46 Koszta 2007: 123; Kiss 2015: 73 (12.), 86–87 (43.), 95 (60.).

47 Kiss 2015: 90–91 (49.)

48 Kiss 2015: 87 (43.), 100 (66.); Bácsatyai 2018: 307.

2. táblázat. *Timót javadalmainak szétoztása 1263–1264-ben*

Timót javadalmai	szétoztás kedvezményezettjei
1263 előtt	
zalai esperes (Veszprém e.m.)	János győri esperes, bíborosi káplán (<i>nepos</i>)
valkói esperes (Pécs e.m.)	Róbert pozsegai éneklőkanonok, pápai subdiaconus, bíborosi káplán
zágrábi kanonok	Eventius bíborosi káplán
oltárigazgató (S. Laurentius de Files, S. Demetrius de Boreno, OSS de Nigwan, S. Martin /Kismarton/)	Girolodus de Owad, győri klerikus
kamarás	Urtanus (?)
1263	
zágrábi püspök	István (<i>nepos</i> , a káptalan jelöltje) → 1265/1266: kalocsai érsek

3. táblázat. *Bánca javadalombiztosítási hatékonysága*

Javadalmasok száma	Bánca <i>familia</i>	Bánca által juttatott javadalmak száma	%
<i>Familiaris</i> klerikusok	25	12	48
Klerikusok a <i>familia</i> holdudvarában	11	6	55
Unokaöcs <i>familiaris</i>	1	1	100
Unokaöcs a <i>familia</i> holdudvarában	3	3	100
Klerikusok összesen	36	18	50

esetben mutatható ki az, hogy Bánca saját familiája és annak holdudvarába tartozó egyháziak javadalmazásáról gondoskodott, intézkedett,⁴⁹ ez a kapcsolati háló tehát minden szempontból előnyös volt. A javadalmi ügyek egy részében ráadásul maga a bíboros intézkedett *auditorként*, és mint láthattuk, általában is gondja volt emberei megfelelő állásának biztosítására,

⁴⁹ Kiss 2015: 181–184. (V. táblázat).

sőt talán az is megkockáztatható, hogy a *familiához* tartozás elősegítette a továbblépést.⁵⁰ Összességében elmondható, hogy a magyar bíboros igen hatékony volt a *familiarisok* és a holdudvar tagjainak javadalomhoz juttatásában, különösen unokaöccsei esetében. Akármelyik alcsoportot tekintjük is, ez az arány általában 50% körül mozog, míg a *neposok* mindegyike esetében Bánca állt a javadalomszerzés háttérében (3. táblázat).

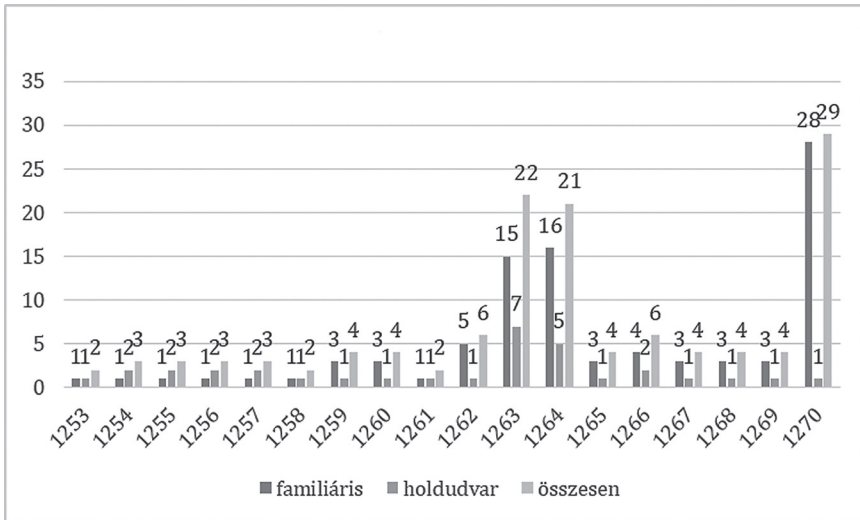
Érdeemes továbbá megemlíteni a műveltségi viszonyokat is. Bánca *familiája* nem tartozott az abszolút élmezőnybe. Az egész időszakot tekintve 21 káplánból 5 végzett feltehetően egyetemi tanulmányokat (23,8%), amire a *magister* cím utal. Ez a szám az egyházi *familiarisok* vonatkozásában 8 fő (32%), a holdudvarban 3 (27,2%). Összességében tehát, akár milyen bontásban is nézzük, az egyháziak harmada esetében mutathatók ki egyetemi tanulmányok. Ez az arány más bíborosok személyzetével összevetve nem mondható túl magasnak.⁵¹ Érdeemes azonban kiemelni, hogy Bánca saját külön nevelőt fogadott unokaöccsei mellé Besenyő Mátyás személyében, ami arról tanúskodik, hogy a magyar bíboros felismerte az egyetemi tanulmányok jelentőségét. Unokaöccsei között István – a későbbi kalocsai érsek –, Orbász, illetve Carulus (Károly) esetében ennél közvetlenebb adataink is vannak itáliai tanulmányaikra.⁵²

Ezen a ponton érdemes visszatérni egy korábbi módszertani felvetésre. A bíborosi família tagjainak azonosítása mellett a létszám időbeli megoszlása is érdekes lehet. Bánca esetében az adatok jelentős szóródása miatt pontos számokat, arányokat aligha lehet megadni. Jellemző, hogy a magyar bíboros bő másfél évtizedes működéséből alig néhány év van, amikor tíznél több személy mutatható ki, és csak elvétve akad olyan esztendő, amikor az összesen azonosítható közel hetven főnek legalább megközelítőleg az egyharmada egyszerre kimutatható. Aligha hihető, hogy Bánca udvartartása néhány familiárral működőképes lett volna. Ez az aránytalanság a

⁵⁰ Raimundus paphosi kanonok, pápai adószedő, bíborosi és pápai káplán (1262). IV. Orbán 1262-ben őt küldte Kasztília és León területére, hogy ott tizedet szedjen a konstantinápolyi Latin Császárság megsegítésére. Ekkor István bíboros káplánjaként szerepel, majd feltehetőleg átkerült a pápai kápolna tagjai közé. Paravicini Bagliani 1972: 356; Kiss 2015: 86 (41.).

⁵¹ Paravicini Bagliani 1972: 516., Tabella 9.

⁵² Kiss 2015: 81–82 (33.), 96–99 (63.), 100–101 (66.). Orbász esetében az itt feltételezett padovai helyszín mellett Bolognára van biztosan adat. Carulus ugyanitt tanult. Koszta 2007: 123–124; Bácsatyai 2018.

3. ábra. A Bánca-familia tagjainak időbeli megoszlása

források esetlegességében keresendő. A három kiemelkedő év (1263, 1264, 1270) azzal magyarázható, hogy az előbbi kettő idején zajlottak a korábban már említett többszörös javadalomfelosztások. Az utolsó év esetében az ok kézenfekvő: Bánca végrendeletében egyszerre „tömegével” szerepelnek a familiárisok és a holdudvar tagjai (3. ábra).

Az első magyar származású bíboros által kiépített udvartartásról és annak tagjairól összességében a következőket állapíthatjuk meg. Létszáma szerénynek mondható, intézményi szerkezetét nézve nem találunk érdemi eltérést a korszak más bíborosi kúriáitól. E mikrotársadalom érdemi vizsgálata során ellenben kiderült: nem csupán a forrásokban *familiaris* néven említett személyeket, hanem azokat is a bíborosi familiához – annak holdudvarához – kell számolnunk, akiknél ez a megnevezés ugyan hiányzik, azonban a bíboroshoz fűződő szolgálat, kapcsolat ezt indokolja. A *familia* tehát a következőképpen értelmezhető: a bíboros szolgálatában álló, annak udvartartásához tartozó, vele nem feltétlen vérségi kapcsolatban álló személyek alkotta közösség, amelynek összetétele időben változó, és amelynek tagjai különböző – esetenként pontosan meghatározott, máskor nem részletezett – szolgálattal tartoztak uruknak, aki ezért cserébe ellátást (szállás, ételmezés, fizetés, javadalom) biztosított nekik. A bíborosi *familia*

szerkezete összetett, egyes tagjait szorosabb kötelékek fűzték az úrhoz, míg mások lazábban kapcsolódtak személyéhez. Ennek a viszonyrendszernek a „mértékegysége” az úrral közös asztaltartás (*commensalis*), a szolgálat pontos meghatározása vagy annak hiánya. Végezetül bíborosi *familia* tagja lehet olyan személy is, akit a források sohasem neveznek *familiaris*nak, de személyes kötődése az úrhoz kimutatható valamilyen formában (például szolgálat, javadalmak elnyerése, bíborosi udvar mint rezidencia).

A belső tagozódásra – mint általában a bíborosi udvartartásokra a korokban – ugyanúgy jellemző volt az egyháziak, különösen a káplánok magas aránya. Az előbbieket alkotják a funkcióval bíró familiárisok több mint felét, ez az arány a holdudvar esetében közel 100%. A világi komponens szintén nem elhanyagolható, belső szerkezete, funkciói ugyanakkor nem mutatnak érdemi sajátosságokat, megfelelnek a korabeli bíborosi kúriák felépítésének.

A familia utánpótlása mutat egyedi jegyeket. Jellemző a magyarok magas aránya (közel 50%), ami indokolható azzal, hogy Bánca nem rendelkezett kiterjedt itáliai kapcsolati hálóval. Az egyéb, itáliai és francia népeség jelenlétét a pápai kúria korabeli megoszlása indokolhatja, a spanyolok esetében pedig részben arra gondolhatunk, hogy többen Bánca egyik kollégája, Gil Torres familiájából kerültek a magyar bíboroshoz, részben pedig bizonyos szerepet játszott ennek az arálynak a kialakulásában Bánca aragón rokonsága.

A bíborosi *familia* jelentőségét legjobban a tagok számára nyújtott előnyök felől lehet megközelíteni. Bánca esetében is kimutatható a szoros kapcsolat személye és a *familiaris*ok és a holdudvarba tartozók javadalomhoz jutása között, sőt ez az összefüggés felfedezhető Bánca *auditori* működésében is, hiszen gyakran intézkedett saját emberei javadalmi ügyeiben. Ennek hatékonysága kifejezetten magasnak mondható az egyháziak körében: általában minden második klerikus Báncsának köszönhette állását, saját unokaöccsei pedig kizárólag az ő közreműködésével nyertek el egyházi hivatalokat. Az egyetemjárás valamelyest hasonló képet mutat: általában az egyháziak egyharmada esetében mutatható ki, Bánca *neposainál* ez az arány ismét 100%.

Végezetül érdemes még egy elemet kiemelni. A famílián belül a magyarok aránya nem csak annak köszönhető, hogy Bánca eleinte kénytelen volt saját embereit alkalmazni, hiszen adataink azt mutatják, hogy ez az

arány a későbbi években is megmaradt. Hasonló következtetésre juthatunk a bíboros végrendeletének vizsgálatakor, amelyben nem csupán már korábról is ismert magyarok tűnnek fel, hanem megjelenik a váci püspökség is, amely liturgikus öltözékeket, kegy- és más kiegészítő tárgyakat kapott.⁵³ A *familia* tagjai közül különösen erős volt az unokaöccseinek és általában rokonságának támogatása, azaz végső soron Báncsa esetében is beszélhetünk nepotizmusról.

Források

- MES = *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. I–III. Ed. Knauz, Ferdinandus. Strigonii, 1874–1924. IV. Eds. Dreska, Gabriel – Érszegi, Geysa – Hegedűs, Andreas – Neumann, Tiburcius – Szovák, Cornelius – Tringli, Stephanus. Strigonii-Budapestini 1999.
- RAIV = *Les registres d’Alexandre IV*. I–III. Éd. Bourel de la Roncière, Charles – Loye, Joseph de – Coulon, Auguste. Paris, 1901–1953.
- RUIV = *Les registres d’Urbain IV (1261–1264), recueil des bulles de ce pape*. I–IV. Ed. Guiraud, Jean. Paris, 1899–1929.
- Theiner, Augustinus 1860: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. I–II. Ed. Theiner, Augustinus. Romae, 1859–1860.

Hivatkozott irodalom

- Affò, Ireneo 1789–1797: Affò, Ireneo: *Memorie degli scrittori e letterati Parmigiani*. I–V. Parma, 1789–1797.
- Almási Tibor 1994: István 8. In: Kristó Gyula – Engel Pál – Makk Ferenc (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, 1994. 294.
- Almási Tibor– Koszta László 1991: Báncsa István bíboros (1205 k. – 1270). Életrajzi vázlat. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József*

---

⁵³ Kiss 2015: 186–188 (VII. táblázat).

- nominatae. Acta Historica (Különszám a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus tiszteletére)*. Szeged, 1991. 9–17.
- Dykmans, Marc 1981: *Le cérémonial papal de la fin du Moyen Âge à la Renaissance. II: De Rome en Avignon ou le cérémonial de Jacques Stefaneschi*. Bruxelles–Rome, 1981. (Bibliothèque de l'Institut historique belge de Rome, 25)
- Dykmans, Marc 1983: *Le cérémonial papal de la fin du Moyen Âge à la Renaissance. III: Les textes avignonnais jusqu'à la fin du Grand Schisme d'Occident*. Bruxelles–Rome, 1983. (Bibliothèque de l'Institut historique belge de Rome, 26)
- Engel Pál 2001: *Középkori magyar genealógia*. Budapest. 2001. (Magyar középkori adattár CD-ROM)
- Guillemain, Bernard 1962: *La cour pontificale d'Avignon (1309–1376). Étude d'une société*. Paris, 1962 (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, 201)
- Györffy György (szerk.) 1987–1998: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Budapest, 1987–1998.
- Hayez, Anne-Marie 1980–1981: Une famille cardinalice à Avignon au XIVe siècle. Les La Jugie. In: *Annuaire de la Société des amis du Palais des papes et des monuments d'Avignon* 57–58 (1980–1981), 25–48.
- Jugie, Pierre 1990: Les familiae cardinalices et leur organisation interne au temps de la papauté d'Avignon : esquisse d'un bilan. In: *Aux origines de l'Etat moderne. Le fonctionnement administratif de la papauté d'Avignon. Actes de la table ronde d'Avignon (23–24 janvier 1988)*. Rome. 1990. (Publications de l'École française de Rome, 138.). 41–59.
- Jugie, Pierre 2010: *Le sacré collège des cardinaux de la mort de Benoît XII à la mort de Grégoire XI (1342–1378)*. [Paris, 2010.] (Thèse de doctorat Histoire Paris 1).
- Karácsonyi János 1900–1901: *Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. I–III. Budapest. 1900–1901. (reprint 1990)
- Kiss Gergely 2015: *Dél-Magyarországtól – Itáliáig: Bánca nembeli István (1205 k. – 1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája*. Budapest–Pécs, 2015.
- Kiss, Gergely 2017: Cardinal's familia as a network in the 13th century. A case study of cardinal Stephen Bánca's family in the mid-thirteenth

- century. In: Barabás, Gábor – Gergely, Kiss (eds.): *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis IX*. Pécs, 2017. 59–75.
- Kiss Gergely 2018: IV. Béla két okleveléről. *Turul* 91 (2018:1), 1–7.
- Kosztá László 2007: A pozsegei káptalan tagjai a XIV. század közepéig. In: Koszta László: *Írásbeliség és egyházszervezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből*. Szeged, 2007. (Capitulum III.) 113–131.
- Kovács Viktória 2013: Causae coram nobis ventilatae. Adalékok Gentilis de Monteflorum pápai legátus magyarországi egyházi bíraskodási tevékenységéhez (1308–1311). In: Fedeles Tamás, Font Márta, Kiss Gergely (szerk.): *Kor – szak – határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800)*. Pécs, 2013. 75–99.
- Kyer, Clifford Ian 1979: *The Papal Legate and the "Solemn" Papal Nuncio 1243–1378: The Changing Pattern of Papal Representation*. Toronto, 1979. (PhD Dissertation)
- Mollat, Guillaume 1951: Contribution à l'histoire du sacrécollège de Clément V à Eugène IV. In: *Revue d'histoire ecclésiastique* 46 (1951), 22–112, 566–574.
- Paravicini Bagliani, Agostino 1971: Un frammento del testamento del cardinale Stephanus Hungarus (†1270) nel codice C 95 dell'Archivio del Capitolo di San Pietro. *Rivista di storia della Chiesa in Italia* 25 (1971), 168–182.
- Paravicini Bagliani, Agostino: 1972: *Cardinali di Curia e „familiae” cardinalazie dal 1227 al 1254*. I–II. Padova 1972. (Italia sacra 18–19.)
- Paravicini Bagliani, Agostino: 1980: *I testamenti dei cardinali del duecento*. Roma, 1980. (Miscellanea della Società Romana di Storia Patria 25.)
- Pennington, Kenneth 1993: Henricus de Segusio (Hostiensis). In: *Popes, Canonists, and Texts 1150–1550*. Aldershot, 1993. (Variorum Collected Studies Series 412) XVI: 1–12.
- Varga Lajos 2003: Bánca nembeli I. István. In: Beke Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Budapest, 2003. 106–111.
- Zacour, Norman P. 1975: Papal Regulation of Cardinals' Households in the Fourteenth Century. *Speculum* 50 (1975:3), 434–455.

A KÖTET SZERZŐI ÉS SZERKESZTŐI

BÁNKUTI GÁBOR

PhD, habilitált egyetemi docens, PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

BAYER ÁRPÁD

PhD-hallgató, ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest

BORSY JUDIT

főlevéltáros, MNL Baranya Megyei Levéltára, Pécs

FEISZT GYÖRGY

ny. főlevéltáros, MNL Vas Megyei Levéltára, Szombathely

FLEISZ JÁNOS

kandidátus, habilitált egyetemi magántanár, Nagyvárad

GŐZSY ZOLTÁN

PhD, habilitált egyetemi docens, PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

GYÁNI GÁBOR

az MTA rendes tagja, kutatóprofesszor, Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, Budapest

GYIMESI RÉKA

egyetemi tanársegéd, PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

HALÁSZ IMRE

PhD, professor emeritus, BGE Gazdálkodási Kar, Zalaegerszeg

HORVÁTH SÁNDOR

PhD, tudományos főmunkatárs, témacsoport-vezető, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest

KAPOSI ZOLTÁN

DSc, egyetemi tanár, intézetvezető, PTE Közgazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet, Pécs

KESZEI ANDRÁS

PhD, egyetemi docens, PPKE BTK, Szociológiai Intézet, Budapest

KISS GERGELY

PhD, habilitált egyetemi docens, PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

KÖVÉR GYÖRGY

az MTA levelező tagja, professor emeritus, ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest

LAKNER LAJOS

PhD, irodalomtörténész, muzeológus, tudományos igazgatóhelyettes, Déri Múzeum, Debrecen

LENGVÁRI ISTVÁN

főlevéltáros, igazgató, PTE Egyetemi Levéltár, Pécs

MOLNÁR ÁGNES

PhD, egyetemi adjunktus, ME BTK Antropológiai és Filozófiai Tudományok Intézete, Miskolc

NAGY IMRE GÁBOR

főlevéltáros, igazgatóhelyettes, MNL Baranya Megyei Levéltára, Pécs

ÖLBEI TAMÁS

PhD-hallgató, Université de Lorraine/Debreceni Egyetem

PAKSY ZOLTÁN

PhD, főlevéltáros, történész, MNL Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg

PEJIN ATTILA

történész, múzeumvezető, Zentai Városi Múzeum, Zenta

PIHURIK JUDIT

PhD, habilitált egyetemi docens, SZTE BTK Történeti Intézet, Szeged

PILKHOFFER MÓNIKA

PhD, habilitált egyetemi docens, PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

SZAKÁL IMRE

PhD, tanszékvezető-helyettes, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász

TILCSIK GYÖRGY

PhD, ny. főlevéltáros, ny. levéltár-igazgató, MNL Vas Megyei Levéltára, Szombathely

UGRAI JÁNOS

PhD, habilitált egyetemi docens, Eszterházy Károly Egyetem, Eger

VONYÓ JÓZSEF

DSc, c. egyetemi tanár, PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

WÉBER ADRIENN

doktorjelölt, PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs

Nyomdai előkészítés: Eröss Zsolt

Nyomdai munkák: Kontraszt Plusz Kft.

Felelős vezető: Barta Ákos

www.kontraszt.hu